

Ihmistieteet oman maailmankuvansa ja aikakautensa peilinä

Vuosi 2021 on julistettu tutkitun tiedon teemavuodeksi. Tutkitun tiedon teemavuosi on opetus- ja kulttuuriministeriön, Suomen Akatemian ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan yhteinen hanke, jonka tavoitteena on tehdä tutkitusta tiedosta entistä näkyvämpää ja samalla nostaa esille tutkitun tiedon merkitystä nyky-yhteiskunnassa. Teemavuoden aikana tutkitusta tiedosta onkin riittänyt keskustelua ja polemiikkia. Kuulumat keskustelunaiheet ovat liittyneet ihmistieteiden hyödyllisyyteen ja objektiivisuuteen suhteessa luonnontieteisiin sekä kysymyksen perustutkimuksen tarpeesta suhteessa soveltavaan ja kehittävään tutkimukseen.

Vuoden ensimmäinen merkittävä kohu nousi Helsingin Sanomien 3.4.2021 julkaistusta pääkirjoituksesta, joka myöhemmin paljastui toimittaja Saska Saarikosken kirjoittamaksi. Pääkirjoituksessa käsiteltiin Taide-teollisen korkeakoulun entisen professorin Antti Hassin postuumisti julkaisua muistelmateosta yliopistojen politisoitumisesta 1970- ja 1980-luvuilla. Suurimman huomion pääkirjoituksessa sai kuitenkin seuraava Saarikosken esittämä näkemys tieteen ominaispiirteistä: sen mukaan ”mitä kauemmas tieteen ytimestä edetään yhteiskunnallisille, humanistisille ja lopulta taiteellisille aloille, sitä vähemmän akateemisessa kilpailussa on empiriaa ja sitä enemmän ideologiaa.”

Tätä Saarikosken näkemystä seurasi sellainen kriittisen palautteen tsunami, jollaista HS:n pääkirjoitukset harvoin kohtaavat: useita satoja tai jopa tuhansia Twitter-kommenteja, tutkijoiden ja tieteenfilosofien kritiikkiä, sanomalehtien mielipidekirjoituksia, televisio-ohjelmia, sosiaalisen median kuvakaappauksin todistettuja HS:n kestotilauksen peruutusilmoituksia sekä erään professorin HS:lle julistama asiantuntijahaastatteluboikotti. Asia-sisällön osalta vastakritiikin keskiössä oli näkemys, jonka mukaan ideologiasta, arvoista ja poliittisista pyrkimyksistä täysin vapaata tiedettä ei ole olemassakaan. Ihmistieteiden tutkimuskohteet ovat usein enemmän arvopohjaisia ja ideologisia kuin luonnontieteiden kohteet, mutta pelkästään se ei tee ihmistieteistä vähemmän tiedettä tai automaattisesti ideologisesti värittynyttä. Samalla huomautettiin, että myös tutkijoilla on oikeus poliittisiin mielipiteisiin, kunhan käytetyt tutkimusmenetelmät tai tutkimustulokset eivät sekoitu tutkijan poliittisiin tavoitteisiin tai pyri legitimoimaan niitä.

Lopulta Saarikoski joutui paineen kasvaessa kirjoittamaan oman apologiansa (”Yritin spekuloida pääkirjoituksessa sillä, miksi jotkut tieteet ovat alttiimpia ideologisille kiistoille kuin toiset – mutta epäonnistuin”, HS 14.4.2021), ja samassa yhteydessä HS:n vastaava päätoimittaja Kaius Niemi ilmaisi oman anteeksipyyntönsä koko lehden puolesta:

”Pääkirjoitus sisälsi harkitsemattomia, kolumnimaisia sanavalintoja, jotka tarpeettomasti asettivat tieteenaloja järjestykseen suhteessa ”yttimeen” ja joista saattoi tehdä päätelmiä tieteenharjoittamisen ideologisoitumisesta. Pahoittelen näitä epäonnistuneita muotoiluja.” (HS 14.4.2021)

Koko tapahtumaketju oli sikäli myös merkittävä ja ainutlaatuinen, että HS:lla ei ole ollut tapana pyydellä anteeksi pääkirjoituksiaan. Ilmeisesti tässä tapauksessa kynns muuttaa käytäntöä kuitenkin ylityi.

Vuoden toinen suurempi tiedekohu nähtiin elo-syyskuun taitteessa. Kohu liittyi tutkimusrahoituksen suunniteltujen leikkausten yhteydessä käytyyn keskusteluun siitä, millaista tutkimusta tulisi verovaroilla rahoittaa. Keskustelun näkyvimpinä osapuolina olivat toimittajat Ivan Puopolo ja Susanne Päivärinta. Molemmat nostivat esille yksittäisiä Suomen Akatemian rahoittamia hankekuvausabstrakteja esimerkkeinä yhteiskunnalliselta hyödyltään kyseenalaisista ihmistieteiden tutkimushankkeista. Lähtökohtana etenkin Puopolon argumentaatiossa oli, että julkisesti rahoitetulla tutkimuksella tulisi olla osoitettavissa julkista mitattavissa olevaa hyötyä. Yksittäisten tutkijoiden hankkeiden nostaminen tikunnokkaan herätti tyrmistystä ja tuhtumusta tiedeyhteisössä ja tämän seurauksena mm. Itä-Suomen yliopiston akateeminen rehtori Tapio Määttä puolusti voimakkaasti tutkijoiden oikeutta määrittää tutkimuksensa tavoitteet ulkopuolisista hyötynäkökuilmista riippumatta. Keskustelu kuitenkin synnytti #minätutkin -tunnisteella varustettujen twiittien sarjan, jossa useat tutkijat twiittasivat omasta tutkimuksestaan yleistajuisesti.

Molemmista tapauksista voidaan vetää ainakin seuraavia huomioita: ensinnäkin, ihmistieteiden asemaa koskevaan keskusteluun osallistui laajasti myös ihmistieteiden asemaa ja roolia puolustavia luonnontieteilijöitä. Keskustelu ei siis jakanut tiedeyhteisöä kahtia, vaan ennemminkin yhtenäisti sitä. Toiseksi tiedeyhteisön esittämä vastakritiikki ja rohkeus puolustaa omaa asemaansa yllätti varmasti monet voimakkuudellaan. Etenkin jälkimmäisen kohun aikana tutkijat eivät alistuneet kritiikin edessä vaan pyrkivät tuomaan esille omia näkökantojaan varsin voimakkaasti. Tämä siitäkin huolimatta (tai juuri sen takia), että heidän tutkimuksensa arvo asetettiin kyseenalaiseksi myös joidenkin poliittisten toimijoiden ja yhteiskunnallisten vaikuttajien taholta. Kolmanneksi molemmat tapaukset osoittivat nykyajalle tyypillisen polarisoitumisen argumentaatiossa, jossa harmaata aluetta tai kolmatta tietä on ääripäiden välissä vaikeaa hahmottaa. Vaikka tapa, jolla ihmistieteiden asemaa kritisoitiin, oli huono ja argumentit usein jopa populistisia, itse kysymyksen olisi suonut herättävän syvällisempää pohdintaa etenkin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ideologisista premisseistä sekä niiden vaikutuksista aihevalinnoissa ja tutkimustuloksissa. Samoin hyötyä ja vaikuttavuutta koskevassa keskustelussa ei päästy valitettavasti tälläkään kertaa pintaa syvemmälle.

Miten näitä kahta tapahtumaa voi tulkita hallintotieteiden tutkimusalueen näkökulmasta? Soveltavana alana hallintotieteet eivät useimpien tutkimushankkeiden osalta ole olleet siinä mielessä kritiikin kohteena, että sen tutkimuksen yhteiskunnallinen hyöty kyseenalaistettaisiin. Hallintotieteet eivät ole myöskään siinä määrin politisoituneet kuin jotkut muut yhteiskuntatieteelliset alat. Kuitenkin esitetty kritiikki tulisi puutteistaan huolimatta noteerata myös hallintotieteissä. Ehkäpä seuraavat kysymykset voivat ohjata omaa itereflektiotamme: Missä määrin kykenemme tutkimusessamme yhdistämään sekä tieteellisen uteliaisuuden että yhteiskunnallisen tarpeen? Entä milloin ja miksi nämä kaksi on perusteltua erottaa toisistaan? Ohjaako tutkimustamme jokin ideologinen tai muu normatiivinen agenda? Kuinka usein asetamme tutkimuksemme tuloksille omia toiveita? Saammeko koskaan tutkimuksemme esioletusten tai toiveidemme kanssa

ristiriidassa olevia tuloksia? Mitä uhkia tai puutteita tunnistamme oman objektiivisuutemme suhteen?

Tiede, joka kykenee rehelliseen itsereflektioon, on kykenevä myös korjaamaan itseään. Vain itseään korjaava, objektiivisuuteen ja itsekriittisyyteen kykenevä tiede voi pohjimmiltaan palvella yhteiskuntaa sillä auktoriteetilla, joka sille on uskottu. On syytä muistaa, että samat vaatimukset koskevat myös luonnontieteitä.

Jussi Kivistö, päätoimittaja